

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ПЕРЕХОВУВАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО З МЕТОЮ УХИЛЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПІДСТАВИ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЧИ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Шумейко Д. О.

З урахуванням наукових підходів та за результатами узагальнення правозастосовної практики обґрунтовано доцільність внесення змін до низки норм КПК України, що стосуються підстав здійснення спеціального досудового розслідування і спеціального судового провадження, зокрема пропонується вилучити словосполучення «переховування підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності» та замінити його на «ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази)». З'ясовано, що складною і неоднозначною є проблема доказування умислу підозрюваного щодо ухилення від кримінальної відповідальності, адже в кожному разі особа намагатиметься уникнути такого формулювання і буде наполягати на тому, що причини її відсутності, недоступності для слідства і суду інші - наприклад, побоювання за своє життя, зневіра в систему правосуддя, отримання погроз або та інші. Наголошено, що метою застосування запобіжних заходів визначено запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду без вказівки про ухилення від кримінальної відповідальності, а в п.2, 3 ч. 2 ст. 186 КПК України передбачено, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою може бути застосований: до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 цього Кодексу, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкождала кримінальному провадженню, або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину; до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, - виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 цього Кодексу, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкождала кримінальному провадженню, або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування, спеціальне судове провадження, переховування з метою ухилення від кримінальної відповідальності, ухилення від явки на виклик.

С учетом научных подходов и по результатам обобщения правоприменительной практики обоснована целесообразность внесения изменений в ряд норм УПК Украины, касающихся оснований осуществления специального пред-

варительного расследования и специального судебного производства, в частности предлагается изъять словосочетание «укрытие подозреваемого с целью уклонения от уголовной ответственности» и заменить его на «уклонение от явки по вызову следователя, прокурора или судебному вызову следственного судьи, суда (неприбытие на вызов без уважительной причины более двух раз)». Выяснено, что сложной и неоднозначной является проблема доказывания умысла подозреваемого по уклонению от уголовной ответственности, ведь в любом случае лицо будет пытаться избежать такой формулировки и будет настаивать на том, что причины ее отсутствия, недоступности для следствия и суда - другие, например, опасения за свою жизнь, разочарование в системе правосудия, получение угроз или и прочее. Отмечено, что целью применения мер определено предотвращения попыток скрыться от органов предварительного расследования и / или суда без указания об уклонении от уголовной ответственности, а в п. 2, 3 ч. 2 ст. 186 УПК Украины предусмотрено, что мера пресечения в виде содержания под стражей может быть применена: к ранее судимому лицу, подозреваемому или обвиняемому в совершении преступления, за которое законом предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок до трех лет, исключительно в случае, если прокурором, кроме наличия оснований, предусмотренных статьей 177 настоящего Кодекса, будет доказано, что, находясь на свободе, это лицо скрывалось от органа досудебного расследования или суда, препятствовало уголовному производству, или ему сообщили о подозрении в совершении другого преступления; к ранее не судимому лицу, подозреваемому или обвиняемому в совершении преступления, за которое законом предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок до пяти лет, - исключительно в случае, если прокурором, кроме наличия оснований, предусмотренных статьей 177 настоящего Кодекса, будет доказано, что, находясь на свободе, это лицо скрывалось от органа досудебного расследования или суда, препятствовало уголовному производству или ему сообщено о подозрении в совершении другого преступления.

Ключевые слова: специальное досудебное расследование, специальное судебное разбирательство, сокрытие с целью уклонения от уголовной ответственности, уклонение от явки по вызову.

Taking into account the scientific approaches and the results of the generalization of law enforcement practice, the expediency of introducing changes to a number of norms of the CPC of Ukraine concerning the grounds of special pre-trial investigation and special judicial proceedings is substantiated, in particular it is proposed to remove the phrase "intercepting suspicion of suspicion" "Evasion of the summoning of an investigator, prosecutor or subpoena of an investigating judge, court

reasons more than twice)". It has been found that the problem of proving the suspected person's intention to evade criminal responsibility is difficult and ambiguous, because in each case the person will try to avoid such formulation and insist that the reasons for his/her absence, inaccessibility for investigation and court are other, for example, fear of your life, disregard for the justice system, receiving threats or both. It is determined that the purpose of the application of preventive measures is to prevent attempts to hide from the pre-trial investigation bodies and/or the court without specifying the evasion of criminal responsibility, and in item 2, 3 h. 2 Art. 186 of the Criminal Procedure Code of Ukraine provides that a pre-trial detention measure may be applied: to a previously convicted person suspected or accused of committing a crime for which the law provides for imprisonment for a term up to three years, only if the prosecutor, in addition to the reasons provided for in Article 177 of this Code, will be proved that, while in detention, the person was hiding from a pre-trial body or a court, obstructing criminal proceedings or being informed of suspicion in committing another crime; not previously convicted person suspected or accused of committing a crime punishable by imprisonment for a term not exceeding five years - only if the prosecutor, except in the presence of the grounds provided for in Article 177 of this Code, it has been shown that while in detention this person was hiding from a pre-trial investigation or court, obstructing criminal proceedings or being informed of a suspected other crime.

Key words: special pre-trial investigation, special court proceedings, criminal evasion, evasion of summons.

Постановка проблеми. Недоведення слідчим, прокурором факту переховування підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності - поширена підстава відмови в наданні дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування (СДР). Системний аналіз нормативного регулювання та правозастосовної практики виявив неузгодженість правових норм, що стосуються підстав здійснення СДР, та спеціального судового провадження (ССП), а також низку проблем, пов'язаних із доказуванням цих обставин, що зумовлює актуальність наукового і нормативного розв'язання таких проблем.

Аналіз останніх наукових публікацій свідчить про увагу науковців до питань нормативного регулювання та практики застосування СДР та ССП. Вони досліджувались Ю.П. Аленінім, І.В. Басистою, Є.Г. Бендерською, Г.П. Власовою, Д.Т. Арабулі, В.І. Галаганом, І.В. Гловок, С.А. Головатим, Ю. М. Грошевим, О.М. Дроздовим, О.В. Захарченком, І.І. Сливичем, А.В. Кіщенкою, О.П. Кучинською, О.В. Маленком, В.Т. Маляренком, Г. В. Матвієвською, О.О. Нагорнюком-Данилюком, В.В. Онопенком, Р.Г. Песцовим, М.А. Погорецьким, В.О. Попелюшком, О.Ю. Татаровим, В.М. Трофименком, В.М. Трубніковим, Т.В. Трубніковою, Л.Д. Удаलोвою, С.Л. Шаренко, Р.М. Шехавцовим, А.В. Шевчише-ним, О.Г. Шило, О.Г. Яновською та іншими.

Метою статті є виявлення проблем нормативного і практичного змісту, що стосуються встановлення факту переховування з метою ухилення від кримінальної відповідальності, як однієї з підстав здійснення СДР та ССП та визначення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Згідно із ч. 5 ст. 139 КПК України ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді (непритуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним та оголошення його в міждержавний та/або міжнародний розшук є підставою для

здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження.

Розшук підозрюваного здійснюється, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик (ст. 281 КПК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 297-1 КПК України СДР здійснюється стосовно підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Отже, якщо підстави для розшуку та наслідки неявки на виклик відносно узгоджені, то про підстави для здійснення СДР, визначені у ч.2 ст. 297-1 КПК України, цього сказати не можна.

У ст. 281 КПК України не зазначені види розшуку, втім, можна зробити висновок, що вид розшуку визначається залежно від обставин провадження.

Підставами для здійснення СДР у ч. 5 ст. 139 КПК України зазначено ухилення від явки на виклик та оголошення в міждержавний та/або міжнародний розшук. Для оголошення в розшук відповідно до ст. 281 КПК України не потребують встановлення обставин, що свідчать про переховування особи від органів слідства і суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, так само як і відповідно до ч. 5 ст. 139 КПК України. Вказівка про переховування підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності існує тільки у ст. 297-1 КПК України.

Для узгодження правових норм законодавець мав би передбачити в ч. 2 ст. 297-1 КПК України умову щодо ухилення підозрюваного від явки на виклик та зазначити в ч. 5 ст. 139 КПК України про переховування підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності, зазначити види розшуку, а серед підстав здійснення міждержавного і міжнародного розшуку вказати про переховування підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Проте вирішення наявної нормативної неузгодженості щодо підстав проведення СДР убачається доцільним з інших міркувань і позицій.

Зі змісту аналізованих правових приписів убачається, що ухиленням визнається неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази, для застосування порядку СДР потрібне також оголошення підозрюваного в міждержавний/міжнародний розшук. Оцінка поважності причин здійснюється на підставі ст. 138 КПК України після повідомлення про них особою.

У науковій літературі та правозастосовній практиці сформовані позиції щодо визначення обставин, які свідчать про переховування особи від слідства і суду з метою ухилення від відповідальності, а також суміжну проблему щодо зв'язку факту розшуку та переховування від слідства та суду.

Системне розуміння цих питань потрібне для вдосконалення законодавчого регулювання СДР та практики його застосування, адже оцінка дій підозрюваного, що свідчить про його переховування, умисел щодо ухилення від відповідальності, обсяг дій сторони обвинувачення, що свідчать про доведеність цих обставин і значення розшуку, - проблеми, які не знайшли свого вирішення в законодавстві і правозастосовній діяльності.

Почнемо зі з'ясування того, яка саме поведінка особи свідчить про те, що вона переховується від слідства і суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і чи може бути інша, ніж ухилення від відповідальності, мета переховування.

Як зазначає О.В. Лисенко, слідчий передусім має зібрати інформацію про те, що особа фактично переховується від органів досудового розслідування або місцеперебування її не встановлене. Про ці обставини можуть свідчити такі фактори: особа не з'являється за викликами до органів досудового розслідування; не перебуває за місцем реєстрації чи фактичного проживання; не з'являється за місцем роботи (навчання, лікування тощо); відсутність інформації про надходження особи до травматологічних пунктів, моргів; відсутність її на стаціонарному лікуванні в лікувальних закладах; відсутність особи за місцем проживання сім'ї, батьків, друзів тощо. Перевірці також підлягають дані про осіб: щодо яких застосовано адміністративний арешт; затриманих на підставі положень ст. 207-213 КПК України; відносно яких вжито запобіжні заходи відповідно до ст. 176-206 КПК України; яких поміщено до дитячого приймачника-розподільника; призваних для проходження військової служби чи військових зборів тощо. До того ж необхідно перевіряти дані прикордонної служби щодо перетину конкретною особою державного кордону України. Таку інформацію може бути отримано під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій або шляхом виконання окремих доручень слідчого, надсилання запитів до відповідних установ [1, с. 192].

Ці та інші дії доцільно реалізовувати під час досудового розслідування, проте не в кожному разі вони будуть можливими і ефективними, а встановлення тривалої відсутності особи за місцем проживання, роботи, навчання не обов'язково свідчить про її намір переховуватись із метою ухилення від відповідальності, проте завжди впливає на рух процесу.

Законодавець не визначає, які саме дії свідчать про переховування від слідства і суду і які обставини підтверджують, що особа має мету ухилитись від кримінальної відповідальності. Це питання виникає і в судовій практиці.

Розглянемо декілька прикладів.

Під час з'ясування, які дії особи мають визнаватись юридично значущим (а не просто фактичним) ухиленням від слідства або суду, треба враховувати, крім усього іншого, кримінально-процесуальний статус особи, що вчинила злочин. Це має бути особа, яка в установленому порядку визнана підозрюваним або обвинуваченим та яка зобов'язана з'являтися до правоохоронних органів за викликом, перебувати в межах їх досяжності. Зазначена особа усвідомлює, що в неї вже виник юридичний обов'язок постати перед слідством або судом, однак вона ухиляється від виконання такого обов'язку.

Як зазначив слідчий у постанові про оголошення розшуку підозрюваного ОСОБА_3 від 06 лютого 2016 року, останній, перебуваючи на свободі, переховується від органів досудового розслідування, на виклики до слідчого без поважних причин, передбачених ст. 138 КПК, не з'являється, під час відвідування житла ОСОБА_3 встановлено, що підозрюваний замість проживання не з'являється, його місцеперебування не відоме.

Зазначені обставини слідчий визнав достатніми для висновку про ухилення ОСОБА_3 від слідства, оголошення його в розшук і зупинення досудового розслідування.

Водночас матеріали кримінального провадження не містять даних на підтвердження факту умисного вчинення ОСОБА_3 будь-яких дій, спрямованих на ухилення від слідства.

Так, у матеріалах провадження відсутні дані, чи викликався ОСОБА_3 до слідчого після повідомлення йому про підозру 11 грудня 2015 року в порядку, визначеному ст. 135 КПК, і яким чином було встановлено, що він відсутній за місцем проживання [2].

Із наведеного убачається, що про ухилення можуть свідчити умисні дії підозрюваного, який обізнаний про свій процесуальний статус і обов'язки, але які саме ці дії - не вказується.

Стороні обвинувачення недостатньо вжити заходи щодо встановлення місця знаходження підозрюваного, потрібно також з'ясувати, які умисні дії він вчиняє, чи спрямовані вони на переховування і чи є метою підозрюваного ухилення від кримінальної відповідальності.

Тобто слідчий, прокурор зобов'язані довести сукупність обставин: умисний характер дій підозрюваного щодо переховування і мету - ухилення від кримінальної відповідальності.

Наступний приклад, що становить інтерес для досліджуваної проблеми.

В апеляційній скарзі потерпілий вказував на те, що ОСОБА_2, щоб уникнути кримінальної відповідальності, протягом п'ятих років (з 2009 р. до 2014 р.) ухилявся від досудового слідства, в липні 2014 року оголошувався розшук ОСОБА_2 та було зупинено досудове розслідування, а тому вважав, що до ОСОБА_2 повинні бути застосовані положення ч. 2 ст. 49 КК.

Відповідно до ч. 2 ст. 49 КК перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилялася від досудового слідства або суду.

Зупинення спливу строку давності у випадку ухилення особи від досудового слідства або суду є посткримінальною санкцією, заходом кримінально-правового характеру, покликаним забезпечувати здійснення кримінального переслідування і реалізацію кримінальної відповідальності.

Під ухиленням від слідства або суду з огляду на положення ч. 2 ст. 49 КК слід розуміти будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника (нез'явлення без поважних причин за викликом до слідчого або суду, недотримання умов запобіжного заходу, зміна документів, які посвідчують особу, зміна зовнішності, перехід на нелегальне становище, імітація своєї смерті тощо).

Відповідно до ч. 1 ст. 281 КПК, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує його розшук.

Причому підстава для оголошення розшуку під час досудового розслідування «місцезнаходження підозрюваного невідоме» може мати місце як у випадку,

якщо підозрюваний ухиляється від слідства, так і коли з інших причин не встановлено його місцезнаходження.

Саме тому зупинення досудового розслідування у зв'язку з розшуком підозрюваного саме по собі ще не може свідчити про ухилення останнього від слідства.

Для застосування положень ч. 2 ст. 49 КК у такому випадку обов'язково має бути підтверджено факт ухилення підозрюваного від слідства [3].

В іншому рішенні ВС зазначає, що закон, який регулює питання звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України), пов'язує зупинення строків давності не з постановами про зупинення слідства, а лише з умисними діями особи, спрямованими на ухилення від слідства.

Особою, яка ухиляється від слідства або суду, визнається відома цим органам особа (що підтверджується матеріалами кримінальної справи) як така, що вчинила певний злочин і здійснила дії з метою переховування місця свого перебування від слідства або суду. Давність персоніфікована, у зв'язку із чим про ухилення особи від слідства можна говорити лише тоді, коли слідство проводиться щодо конкретної особи. Зупинення перебігу строку давності можливе тільки щодо певної особи, обізнаної про те, що стосовно неї проводиться слідство. Із законодавчого положення про відновлення перебігу строку давності із дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання випливає, що особу винного встановлено і здійснюються заходи, спрямовані на встановлення її місцезнаходження [4].

Наведені позиції суду ґрунтуються на наукових положеннях, які присвячені відповідній тематиці [5].

У цій же роботі автори висловлюють позицію про те, що бездіяльність не може розцінюватись як ухилення, про яке йдеться в ч. 2 ст. 49 чинного КК України, і зазначають, що І.М. Ігнатів із цього приводу писав, що в тому разі, коли злочинець не вчинить жодних дій, спрямованих на ухилення, але з тих чи інших причин його не буде притягнуто до кримінальної відповідальності, хоч органам розслідування буде відомо про нього та його буде оголошено в розшук, цей злочинець не може бути визнаний таким, що ухиляється від слідства або суду [6, с. 286; 5, с. 91].

Отже, науковці та практики розглядають переховування з метою ухилення від кримінальної відповідальності як умисні дії підозрюваного, який обізнаний про кримінальне провадження щодо приховування свого місця перебування, що потребує від органу досудового розслідування вжиття заходів, які забезпечать участь такої особи у кримінальному провадженні.

Крім направлення викликів і фіксації нез'явлення підозрюваного, заходів для встановлення його місця знаходження, для здійснення СДР потрібно також довести, що підозрюваний вчиняє умисні дії щодо переховування і його метою є ухилення від кримінальної відповідальності.

Поширена практика обґрунтування висновку про переховування підозрюваного фактом оголошення його в розшук також отримала правову оцінку. Як приклад можна навести таке судове рішення.

Так, суд зазначає, що постанову про оголошення розшуку ОСОБА_1 від 13.10.2017 колегія суддів не може вважати доказом переховування останнього від органів досудового розслідування, оскільки саме лише існування постанови про оголошення в розшук не може

слугувати доказом переховування ОСОБА_1 від органів досудового розслідування та суду, оскільки згідно зі ст. 281 КПК України для оголошення особи в розшук має існувати сукупність певних обставин, зокрема набуття статусу підозрюваного та неодноразові неявки без поважних причин на виклик слідчого, прокурора, про які особа була належним чином повідомлена [7].

Оголошення підозрюваного у розшук автоматично не означає його ухилення від слідства (ця позиція також підтверджується поняттям «розшук» та його завданнями), потрібно встановити наявність та умисний характер цих дій, а також те, що особа вчинила певні дії з метою приховування місця свого перебування від слідства або суду, здійснюються заходи, спрямовані на встановлення її місцезнаходження.

Останнє особливо актуально, адже в кожному випадку розгляду клопотання про здійснення СДР та/або ССП суд звертає увагу на такі обставини. Це пояснюється існуванням низки проблем, пов'язаних із розшуком, що зумовлені різними причинами.

Складною і неоднозначною є проблема доказування умислу підозрюваного щодо ухилення від кримінальної відповідальності, адже в кожному разі особа намагатиметься уникнути такого формулювання і буде наполягати на тому, що причини її відсутності, недоступності для слідства і суду - інші, наприклад побоювання за своє життя, зневіра в систему правосуддя, отримання погроз або та інше. Тому тут можливо зробити тільки припущення про справжню мету дій такої особи, достеменно її з'ясувати практично неможливо, а у випадках відсутності підозрюваного - тим більше.

Зі змісту аналізованих та інших прикладів судової практики вбачається, що мета переховування, «ухилення від кримінальної відповідальності» окремо не досліджується і не встановлюється, застосовується вся формула, визначена законодавцем, тобто - «переховування підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності». Ми не знайшли жодного прикладу, коли було б встановлено, що підозрюваний переховується від слідства і суду, але не з метою ухилення від кримінальної відповідальності, а тому що відсутні підстави для здійснення СДР.

То ж у чому саме полягає значення доказування мети підозрюваного, який переховується, - ухилення від кримінальної відповідальності, як це передбачено у ч. 2 ст. 297-2 КПК України? Яка інша мета переховування може бути і яке її значення для ухвалення рішення про здійснення СДР?

Якщо йдеться про побоювання особи за свою безпеку чи життя, то законом передбачені механізми забезпечення безпеки для таких осіб. «Зневіра у правосуддя», «політична розправа» та інші суб'єктивні мотиви не можуть бути взяті до уваги за відсутності відповідних доказів.

Розглянемо практичний приклад.

У рішенні Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 15 травня 2019 року № 143дп-19 зазначено, що ОСОБА - 1 23.01.2018 звернувся до Генеральної прокуратури України із заявою про застосування до нього заходів безпеки, передбачених КПК України та Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». За результатами розгляду вказаної заяви прокурором винесено постанову про відмову в задоволенні заяви про застосування заходів безпеки ОСОБА - 1 у зв'язку з тим, що

останнім не наведено доказів щодо наявності реальної загрози його життю, здоров'ю, житлу і майну.

ОСОБА - 1 у своїх поясненнях зазначає, що Генеральна прокуратура здійснює його політично-мотивоване переслідування, використовуючи кримінальні провадження ОСОБА - 1 вважає, що мета його переслідування - усунути його із професійного та суспільного життя як особу, яка на посаді Генерального прокурора України розслідувала кримінальні справи проти низки високопосадовців із використанням механізмів незаконного притягнення його до кримінальної відповідальності та в інший небезпечний для життя та здоров'я спосіб (однак, у який саме, не зазначає в поясненні).

У поясненні ОСОБА - 1 зазначає: «Зловживання Генеральним прокурором України ОСОБА - 6 та підлеглими йому прокурорами повноваженнями з ініціювання його незаконного кримінального переслідування шляхом фальсифікації матеріалів кримінальних проваджень та створення уяви про те, що він нібито переховується від правоохоронних органів та суду з метою уникнути кримінальної відповідальності, безпосередньо свідчить про наявність прямої небезпеки для його життя та здоров'я». Із зазначеного видно, що ОСОБА - 1 вважає, що кримінальні провадження, які розслідуються про вчинені ним кримінальні правопорушення, свідчать про наявність небезпеки для його життя та здоров'я, а про реальні факти, які надають підстави для застосування до нього заходів безпеки, не зазначає.

Крім того, без будь-яких пояснень та доводів зазначає, що він не переховується від кримінальної відповідальності, а перебуває у стані крайньої необхідності, захищаючись від політичних репресій, незаконного арешту та вбивства.

Вказівки щодо вирішення вказаних питань містяться в узагальненні Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.01.2017 «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування», а саме: необхідно передумовою прийняття правильного рішення щодо наявності чи відсутності реальних загроз для осіб, до яких може бути застосовано заходи безпеки, перелік яких регламентований цим Законом, є належна оцінка всіх обставин справи, зокрема виду суспільно небезпечного діяння, потенційних чи реальних підозрюваних, їх дій після початку досудового розслідування тощо. Слідчі судді зобов'язані здійснювати належний контроль за дотриманням гарантій, встановлених нормативно-правовим актом, метою якого є захист осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, та створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [8].

Зазначений приклад можна використати для моделювання процесуальної ситуації, коли щодо підозрюваного здійснюється СДР, він звертається із заявою про застосування до нього заходів безпеки, передбачених КПК України та Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», і така заява є обґрунтованою, наведені докази свідчать про наявність реальної загрози його життю, здоров'ю, житлу і майну. У такому випадку немає підстав вважати, що підозрюваний переховується від слідства і суду, а отже, і відсутні підстави для здійснення СДР.

Оцінку подібних обставин сформульовано в наступній ухвалі: суд не бере до уваги заяви сторони захи-

сту про поважність причин неявки обвинуваченого ОСОБА_3 в судові засідання з посиланням на наявність небезпеки для його життя та здоров'я, оскільки обвинувачений не лише особисто не прибув в судові засідання, але і не скористався наданою ухвалою суду від 04.05.2017 можливістю участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції [9].

Отже, об'єктивно складно знайти навіть гіпотетичний приклад, коли підозрюваний переховується від органів слідства і суду дійсно з іншою, ніж ухилення від кримінальної відповідальності, метою.

Примітно також, що мета «ухилення від кримінальної відповідальності» зазначається законодавцем тільки для випадків СКП та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України).

Як зазначено в п. 3 ч.1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України. Тут також постає питання: з якою іншою метою, крім ухилення від кримінальної відповідальності, може мати намір здійснити втечу така особа і чи має значення ця мета для рішення щодо її затримання в порядку ст. 208 КПК України? Убачається, що ні.

Метою застосування запобіжних заходів визначено запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду (п. 1. ч. 1. ст. 177 КПК України) без вказівки про ухилення від кримінальної відповідальності, а в п. 2, 3 ч. 2 ст. 186 КПК України передбачено, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою може бути застосований:

- до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 цього Кодексу, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

- до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, - виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 цього Кодексу, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину.

У ч. 4 ст. 189 КПК України зазначено, що слідчий суддя, суд відмовляє в наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також є достатні підстави

вважати, що підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду.

Інші випадки, які передбачають вимогу встановлення факту переховування особи, так само не передбачають з'ясування мети таких дій (ч. 4 ст. 249 КПК України).

Припускаємо, що формулювання «переховується з метою ухилення від кримінальної відповідальності» було відтворено у ч. 2 ст. 297-1 КПК України відповідно до мети закону, яким було внесено відповідні зміни до КПК України, проте без узгодження з іншими нормами КПК України і оцінки можливих проблем правозастосування.

Висновки. Відмова від формули «переховування з метою ухилення від кримінальної відповідальності» дозволить усунути неузгодженість правових норм, що визначають підстави для здійснення СДР, ССП, та уникнути помилок у правозастосуванні, що пов'язані зі встановленням дійсної мети особи, яка не бере особистої участі у кримінальному провадженні.

Тому вбачається доцільним із метою узгодження правових норм, що стосуються інституту спеціального кримінального провадження, запобігання неоднаковому розумінню закону, внести зміни до ч. 2 ст. 297-1 КПК України, якими передбачити, що спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який ухиляється від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (непробуття на виклик без поважної причини більш як два рази). Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які ухиляються від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (непробуття на виклик без поважної причини більш як два рази).

Відповідні зміни потрібно також внести до п. 4, 5 ч. 1 ст. 297-2 КПК України, ч. 1 ст. 297-4 КПК України, абзац 3 ч. 3. ст. 297-4 КПК України, ч. 3 ст. 323 КПК України, ч. 6 ст. 193 КПК України.

Література

1. Лисенко О.В. Організація розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду.

Науковий вісник Національного університету ДПС України. Серія : Економіка, право. 2013. № 4(63). С. 189-195.

2. Постанова Верховного Суду від 19 червня 2018 року. Справа № 659/234/16-к. Провадження № 51-58км17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74927279>.

3. Постанова Верховного Суду від 18 вересня 2018 року. Справа № 346/883/15-к. Провадження № 51-3255км18. URL : http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/V5182371.html.

4. Постанова Верховного Суду від 30 травня 2019 року. Справа № 639/793/17. Провадження № 51-656 км 19. URL : https://protocol.ua/ru/vs_kks_zupinennya/.

5. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Поняття «ухилення від досудового слідства» в контексті звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Вісник кримінологічної асоціації України.* 2015. № 2(10) С. 87-99.

6. Курс советского уголовного права: в 6-ит. Часть Общая. Том III. Наказание. Москва : Изд-во «Наука», 1970. 350 с.

7. Ухвала Апеляційного суду Черкаської області від 13 червня 2019 року. Провадження № 11-сс/793/251/19. Справа № 711/3821/19. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82510835>.

8. Про закриття дисциплінарного провадження щодо прокурора другого відділу процесуального керівництва першого управління організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, яке здійснюється слідчими центрального апарату Державного бюро розслідувань Департаменту організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, підслідних Державному бюро розслідувань, нагляду за додержанням законів його оперативними підрозділами та підтримання публічного обвинувачення у відповідних провадженнях Генеральної прокуратури України Січка В.О.: рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 15 травня 2019 року № 143дп-19. URL : <https://www.kdkp.gov.ua/decision/2019/05/15/1693>.

9. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 29 червня 2019 року. Справа № 756/4855/17. Провадження № 1-кп/756/553/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67464401>.

Шумейко Д. О.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ